

BREVIARIUM

PHILOSOPHIÆ

SCHOLASTICÆ

III

IMPRIMATUR

Sancti-Deodati, die 3^a augusti 1863.

+ LUDOVICUS-MARIA.
Episc. Sancti-Deodati

Posita licentia D. Illust. ac reverendissimi episcopi
Sancti-Deodati, imprimatur.

Rhedonis, die 26^a septembris 1867.

+ G., *Arch. Rhedonensis.*

REIMPRIMATUR

Sancti-Deodati, die 18^a augusti 1877.

+ MARIA-ALBERTUS.
Episc. Sancti-Deodati.

BREVIARIUM
PHILOSOPHIÆ
SCHOLASTICÆ

AUCTORE

EUGENIO GRANDCLAUDE

DOCTORE IN SACRA THEOLOGIA ET IN JURE CANONICO, PHILOSOPHIE
PROFESSORE

Éditio nova, aucta et emendata

TOMUS TERTIUS

ETHICA CUI ACCEDIT HISTORIE PHILOSOPHIÆ SYLLABUS.

PARISIIS

SUMPTIBUS ET TYPIS P. LETHIELLEUX, EDITORIS
4, via Cassette, et via Rhedonensi, 73.

BREVIARIUM
PHILOSOPHIÆ
SCHOLASTICÆ

TERTIA PARS SEU ETHICA

COMPLECTENS

JUS NATURÆ PRIVATUM ET PUBLICUM

1. — *Definitio.* — *Ethica* suam habet appellationem a voce græcâ ἠθικός; quæ mores seu consuetudinem significat; mores enim sunt propensiones aut nobiscum natiæ aut usu frequenti comparatæ. *Ethica* ergo, juxta vim vocis spectata, est hæc disciplina quæ in comparandis per assuetudinem optimis moribus versatur: itaque, significatione consimili, *disciplina moralis* latine vocatur.

Ad definitionem realem quod attinet, *Ethica* strictè describi potest: *Scientia practica, quæ actus humanos ad honestatem dirigit.*

1° Est *scientia*, quia rectitudinem regularum, quas tradit, demonstrat. Veruntamen est etiam ars, quatenus tradit normas recte vivendi, ac proinde quibus actio humana ad debitum finem dirigitur (1, 15): itaque, quatenus regulas præscribit, est ars; et quatenus easdem demonstrat, habet rationem scientiæ.

2° *Practica*, siquidem in mera sui objecti contempla-

tione non conquiescit, sed tota est in tradendis regulis quarum ad normam voluntatem in agendo dirigit.

3° *Que actus humanos*, qui constituunt objectum materiale Ethicæ: hic agitur de actibus humanis proprie dictis, nempe qui ab homine procedunt cum rationis advertentia, ac proinde quatenus distinguuntur ab actibus indeliberatis hominis: hi materialiter tantum, non autem formaliter, homini, ut enti rationali, conveniunt; dicuntur *actus hominis*, non autem *actus humani*.

4° *Ad honestatem dirigit*: id se refert ad objectum formale. Est simul finis, non quidem ultimus, qui habet tantum rationem finis externi et remoti respectu moralis disciplinae, sed finis internus et proximus, qui, in disciplinis practicis, ab ipso objecto non discrepat.

Ex hac definitione sequitur: a) actus humanos bifariam considerari posse, nempe materialiter, scilicet in sua entitate solummodo, abstractione facta honestatis vel rectitudinis: hæc entitas dicitur *esse physicum* actus humani; formaliter, id est, præ illa honestate seu rectitudine, que, *esse morale* actus humani constituit. Hæc distinctio est eadem ac illa quam afferunt theologi, et speciatim D. Thomas, quum docent actum humanum spectari posse in genere nature et in genere morum. Hic præsertim sub altero respectu consideratur. Sequitur b): summa Ethicæ utilitas et necessitas: que enim major utilitas ac necessitas quam scire proprias et aliorum hominum actiones ordinare invicem et ad finem.

2. — *Divisio*. — *Ethica* duplex distinguitur: a) divina una et supernaturalis, que est theologica, atque infuso divinitus fidei lumine cognosci potest et obtinetur; humana altera et pure naturalis. De hac secunda unice agitur in philosophia, seu de illa, que ingenii humani viribus comparatur et obtinetur.

b) Ethica naturalis dividi solet, et merito in *generalem* et *particularem* seu *specificam*. Ethica *generalis* est illa disciplina moralis pars que hominem dirigit ad honestatem in genere, abstrahendo a quolibet vite statu, et cuiuslibet conditionis professione, aut a quacumque relatione particulari ad alterum: proprie et directe ordinat *actiones ad finem*.

Particularis seu specifica est hæc pars que homines peculiari conditioni devotos, aut præ aliqua relatione ad alterum consideratos, ad ea omnia que illius status aut relationis decent perfectionem dirigit. Itaque præsertim et directe ordinat *invicem* actiones humans.

Propterea præsens nostra tractatio in duplicem partem distribuitur, scilicet in *generalem* et *specialem* Ethicam.

c) Ab hac divisione non valde abludivi altera, que apud scholasticos erat vulgatissima, atque in Ethica distinguebatur tres partes, 1° *monasticam*, que considerat operationes uniuscuiusque hominis ordinatas ad finem, 2° *economicam*, que considerat operationes multitudinis domesticæ, et 3° *politicam*, que versatur circa operationes multitudinis civilis. Monastica idem est ac generalis, et æconomicam ac politicam complectitur particularis.

Nonnulli philosophi Moralem humanam in *Ethicam* proprie dictam et *Jus naturæ* partuntur; at hæc divisio in eorum mente non est diversa ab illa quam, post veteres, atulimus, que, saltem quoad appellationem spectata, ab aliqua prava Rationalistarum ratione loquenti magis dissentit. Recentiores enim Rationalistæ unanimi fere consensu distinctionem Moralis a Jure generatim inspecto non modo nimium amplificavit, sed in planam separationem et independentiam convertere satagunt. Ethica, juxta ipsos, actiones internas, que conscientia ambitu tantum continentur, unice regeret, dum jus operationes externas que in mutuis hominum relationibus versantur, ad æquitatis normam exclusive exigeret, et quidem juxta regulas principis Ethicæ minime obnoxias: hinc jus universim sumptum ordini morali penitus subtraheretur.

Verum 1° ab Ethica certo non potest separari jus, quocumque modo spectatum; utriusque enim discipline idem est objectum materiale, actus humani scilicet, et idem objectum formale, hoc est, directio actuum ad debitum finem, secundum æquitatis normam.

Sed 2° ambæ discipline possunt, methodi causa, distingui: objectum materiale proprium et directum Moralis, universim sumptæ, sunt actus *interni*, dum objectum materiale proprium et directum Juris, adæquate spectati, sunt actus *externi*. — Præterea objectum for-

male proprium et immediatum Ethicæ est directio subjectiva intentionum, dum objectum formale immediatum et specificum Juris est directio objectiva operationum exteriarum; sed cum actus internus nullo pacto separari possit ab actu externo, fit 1° quod ambe discipline sint indivulse comites, 2° quod Moralis præset, utpote fons Juris et latitudinis sua istud complectens.

Verum cum hic agatur unico de Jure naturali, cujus pronuntiata ab interno rationis lumine, naturaliter indito, proficiuntur, distinctio est fore nullus momenti: *Jus nature* itaque Ethicæ speciali, sine dispendio doctrinæ, assimilari potest et exinde definiri: *Scientia practica actus humanos, qui ordinem ad alterum dicunt, ad æquitatis normam exigens.*

3. — *Ratio philosophandi* superius declarata (1, 5 Theis. 3°, 6) est maximo applicanda Ethicæ: itaque omnino insistendum est in doctrina morum ab ipsa Ecclesia probata et quam communiter Patres et Scholastici traderunt, spreta, rejecta et confutata *moralis independentis* quam recentiores philosophi, vestigiis protestantium insistentes, summis laudibus extollunt (1). Ex facto jam constat et ex dicendis patebit quod *integra* doctrina morum a doctrina revelata non regulata et adjuva, imperfecta est et multis erroribus obnoxia.

2° Rationalistæ dum in re morali non secus ac in doctrinis speculativis se jugo fidei et Ecclesie exuere volunt, ad crassissimum empirismum confugiunt, atque cum Puffendorfo ad anatomen, physiologiam et medicinam recurrunt seu ad experimenta physica, ut Ethicæ *independens* quandam normam objectivam habeat et fucata principia, quorum ope dignitatem scientiæ nanciscatur. Inde, juxta nonnullos eorum, « omnis morum disciplina honestasque collocari debet in cumulandis et augendis quovis modo divitiis ac in voluptatibus explendis (2). »

b) Aliqui auctores catholici, placitis rationalistarum plus æquo indulgentes, etiam in *subsidiis scientiæ* moralis advocant medicinam, anatome, etc. Contra illos hic

adnotandum est quod, si Ethica consideratur quoad suum objectum formale, inutilis plane est humani corporis analysis et quodlibet experimentum physicum: nam objectum formale sunt actiones humanæ quatenus ex voluntate deliberata procedunt secundum regulam morum. Porro actiones, sic sumptæ, non a corporis humani constitutione, sed a libera voluntate dependent. Physiologia forsitan ostendet hunc hominem præ alio ad iracundiam vel concupiscentiam inclinatum esse: sed hæc dispositio physica ad lineam moralem non spectat, nisi accedente consensu vel dissensu voluntatis.

Remanet ergo ut accidentaliter tantum prædictæ scientiæ auxilium præstent morali, quatenus varia corporis dispositio et temperamentum diversimode disponunt ad actiones morales. Itaque ad objectum materiale tantum spectant, et quidem accidentaliter. Igitur quam absurda et perversa sit ratio philosophandi rationalistarum in re morali, nemo est sana mentis qui non videat.

3° Rationi philosophandi rationalistarum omnino contrarius est error Traditionalismi qui principia Ethicæ naturalis ab externo magisterio societatis, ope revelationis divine, unico reperit. Traditionalistæ ergo non habent revelationem ac fidem, ut quandam regulam externam et superiorem, ut vult sana doctrina, sed ut fontem proprium ex quo haerintur principia Moralis naturalis, quæ proinde essent scientia revelata.

(1) Syllab. Prop. III, IV, V, XVI, LXVII.

(2) Syllab. Prop. LXVIII.

PRIMA PARS

ETHICA GENERALIS

4. — Scientia est cognitio per causas seu per principia, ideoque nisi alicujus rei principia deprehendantur, habetque rei natura nullatenus scientifico innoscit. Ergo ad cognitionem scientificam actuum humanorum, qui constituunt objectum materiale Ethicæ, eorum principia sunt investiganda.

Principium dicitur id a quo aliquid quocumque modo consequitur (I, 393). Itaque actuum humanorum principia dicuntur ea omnia quæ ad operationis humanæ existentiam concurrunt. Illa principia quæ ad productionem actus moralis conferunt, sunt vel *elicitive*, seu productiva ipsius actus humani in *suo esse physico* (?), vel *directiva*, nempe determinativa actus humani in *suo esse morali*.

Principia elicitive sunt aut ipsius causæ efficientis facultates, aut quiddam facultatem naturaliter perficit in ratione causæ efficientis; principia directiva sunt idipsum quod exhibet normam qua diriguntur actus humani ad honestatem. Hæc duplex ordo principiorum respondet nature actus humani adæquate sumptæ. Itaque prima pars Ethicæ distribui debet in duplex capitulum: primum erit de principii elicitive esse physicum actus humani, quod logicæ procedit esse morale, respicientibus; alterum erit de principii directivis, quæ ad esse morale actus humani spectant.

CAPUT I

DE PRINCIPIIS ELICITIVIS.

5. — Hæc principia sunt voluntas libera atque virtutes et vitia quibus voluntas promptior, proclivior et expedi-

tior fit ad actus determinatos producendum: hinc præsens capitulum distribuitur in duos articulos: 1° erit de voluntate libera; 2° de virtutibus et vitiis.

ARTICULUS I.

De voluntate.

6. — Voluntas considerari potest 1° quatenus vult, nempe abstractione facta libertatis, quæ non se refert unice ad voluntatem, siquidem ejus causa est ratio, et subjectum voluntas (II, 393); 2° quatenus libera, nempe in quantum seipsam determinat cum potentia ad oppositum. Itaque agemus 1° de voluntario simpliciter sumpto, 2° de libero, quod est aliquid voluntarium sub peculiari ratione inspectum, indeque secundo loco enucleandum.

Voluntarium et liberum inter se differunt tribus præcipue modis: 1° Voluntarium admittit necessitatem cui repugnat liberum; 2° voluntarium latius patet quam liberum; 3° in uno eodemque actu, qui simul liber et voluntarius est, fieri potest ut augeatur voluntarium et minuat liberum, ut postea ostendemus.

§ I. De voluntario.

I. Voluntarii et involuntarii notio et divisio.

7. — Voluntarii nomen a voluntate derivatur, ac subinde est id quod procedit a voluntate, quatenus voluntas est (II, 392); propriissime usurpatur pro eo omni actu et motu elicitu aut imperato a voluntate. Actus eliciti dicuntur, qui ab ipsa voluntate immediate proficiuntur, tanquam actiones ejus propriæ: v. g. amor; actus imperati sunt qui ab aliis facultatibus eliciuntur, ex imperio et applicatione voluntatis: v. g. loqui, deambulare.

Actus imperati, alii sunt *interni*, ut quando voluntas facultates internas, puta intellectum, imaginationem, applicat ad agendum; v. g., cogitare, faciem alicujus rei phantasia representare; alii externi, ut quum voluntas sensus externos aut vim motricem ad actum movet, v. g., loqui, ambulare.

8. — Voluntarium dividitur.

1° In *directum et indirectum*. Voluntarium directum seu voluntarium *in se* est illud quod in seipso a voluntate intentum fuit, ut si quis sciens et volens se projiceret in mare; indirectum, seu *in causa*, est illud quod, non quidem in seipso volumus, sed tantum in ejus causa, cum scilicet agens aut prævidet aut providere potest et debet hunc effectum ex illa causa esse consequenturum: sic homicidium in ebrietate commissum esset voluntarium, si aliquis dum vino sese obruit, prævidere poterit aut debuisset se in ebrietate homicidii capere fore; ita etiam navis iactura, que nautæ negligentia contingit, est voluntaria.

Voluntarium directum est vel *actuale*, quod etiam *formale* appellatur, ut quum actu voluntas operatur, vel *virtuale*, quando actuale moraliter perseverat in agente, et influit in ejus intentionem, etsi de ipso hic et nunc volens non cogitet, v. g., voluntas consecrandi per distractionem interrupta; vel *habituale*, quando est inclinatio ad talem actum actibus voluntariis acquisita, de quo agens non cogitat.

2° In *perfectum et imperfectum*. Voluntarium potest dici perfectum cum oritur ex plena perfectaque voluntatis propensione, et imperfectum quando fit quidem cum voluntatis propensione, et imperfectum quando fit quidem cum voluntatis consensu, sed non sine aliqua repugnantia: talis esset actus mercatoris qui, tempestate ingruente, merces suas in mare projiceret: ratione ergo intensitatis dicitur perfectum vel imperfectum. Potest etiam appellari *voluntarium simpliciter et voluntarium secundum quid*.

Dicitur *moraliter perfectum* quando procedit a voluntate cum perfecta cognitione finis et circumstantiarum; *imperfectum* dum cognitio finis et mediorum est imperfecta. Petitur hæc divisio ex cognitionis singulorum, in quibus est actio, gradu.

3° In *positivum et negativum*, prout est actio vel omisio post sollicitationem ad actum.

4° In *expressum et tacitum*: illud est quod signis sensibilibus et externis manifestatur, puta, verbis; hoc quod ex aliquo facto vel ex facti omissione colligitur adesse.

9. — Voluntario opponitur involuntarium: cum voluntarium duo importet, nempe 1° ut procedat a principio

intrinsicè seu voluntate, 2° ut sit cum cognitione operationem dirigente, sequitur involuntarium id esse quod vel a principio intrinsicè seu a voluntate non procedit, vel absque cognitione finis ab ipsâ oritur.

Involuntarium ergo, sic universim sumptum, est duplex: aliud per *violentiam*, aliud per *ignorantiam*. Per violentiam, illud est ejus principium est extra, ita ut subjectum quod agit seu patitur, nullam vim conferat nec sponte agat; est involuntarium positive, seu simpliciter involuntarium. Involuntarium per ignorantiam est id quod fit absque finis cognitione, ut occisio qua Ædipus inscius sum patrem interfecit, de qua occisione postea doluit: appellatur etiam involuntarium privative dictum, seu non voluntarium.

Adnotandum est aliquid non esse positive *involuntarium* nisi involvat cognitionem intellectus: involuntarium enim est id quod repugnat appetitui rationali; ut sit *coactum* (II, 210), sufficit cognitio etiam imperfecta, qualis est sensitiva: coactum enim est involuntarium quod appetitui sensitivo repugnat; ut autem sit mere *violentum*, nullam requirit cognitionem, ideoque illud violentum est involuntarium quod repugnat appetitui naturali: v. g., motus lapidis sursum dicitur violentus ultimo sensu, respectu lapidis; percussio passive sumpta est coacta respectu canis; deductio hominis in carcerem, dicitur proprie involuntaria respectu ipsius hominis.

10. — Prop. 1^a *Voluntas vario allici et retrahi potest in suis actibus eliciendis*.

Probatur. Nullus appetitus fertur in id quod apprehendit sibi esse disconveniens, nec respuit quod conveniens et delectabile percipit. Etenim bonum sub ratione boni nullus appetitus odisse potest, nec malum sub ratione mali prosequi (II, 206).

Atqui iudicium intellectus vario objectum exprimit, et plus minusve vivide nitidoque proponit ut odibile vel delectabile. Ergo per illud iudicium voluntas varie allicitur vel retrahitur.

11. — Prop. 2^a. *Voluntas facilitatem et difficultatem pati potest in suis actibus*.

Probatur. Voluntas facilitatem et difficultatem evidenter patitur si causam adjuvantem aut causam remorantem secum habeat. Atqui iudicium intellectus, habitus, appetitus sensitivus, voluntati coagere possunt, vel resistere. Ergo...

Corollarium. Ex dictis constat dari plures gradus intensitatis in voluntario et involuntario.

II. De causis involuntariis.

12. — Involuntarium est id 1° quod non procedit a principio intrinseco, inde principium extrinsecum vim inferens causat involuntarium, aut 2° quod est absque finis cognitione, ideoque quidquid mentem obnubilat circa objecti honestatem vel malitiam est etiam causa involuntarii. Quatuor igitur sunt ejusmodi causæ: duæ extrinsecæ seu *ris* et *metus*, quæ producunt involuntarium per violentiam; duæ intrinsecæ, seu *ignorantia* et *concupiscentia*, quæ se referunt ad alterum genus involuntarii.

De causis extrinsecis.

13. — I. DE VIOLENTIA. Violentia seu coactio est motio, cuius principium est vis extrinseca illata contra voluntatis inclinationem (II, 210). Si totis viribus obsistat patiens, est coactio *absolute* et *simpliciter* dicta; si non resistat quantum potest, coactio dicitur *secundum quid*.

14. — THESIS I. *Voluntas cogi potest quoad actus imperatos, minime vero quoad actus elicitos.*

Probatur 1^a pars. Notissima res est nos adigi posse ad aliquid præstandum per facultates externas contra voluntatis inclinationem, puta, dum alio brachium nostrum movente, chirographum cuidam chartæ apponere cogimur, renitente prorsus voluntate. Porro actus ejusmodi sunt imperati. Ergo...

Probatur 2^a pars. Voluntas non potest simul idem velle et nolle: atqui si cogi posset quoad actus elicitos, simul idem vellet et nollit: actus enim elicitos est quædam volitio, seu actualis inclinatio voluntatis ad objectum; porro si cogereetur, illud nollit: ideoque nollit volitionem, et

sic vellet nollens, et nollit volens, quod est evidenter absurdum. Ergo « potest homo per violentiam trahi: sed quod hoc sit ex ejus voluntate, repugnat rationi violentiæ, » ut ait S. Thomas.

15. — THESIS II. *Coactio absoluta voluntarium tollit.*

Nota. Voluntarium est vel actus immediate a voluntate proficiscens, vel actus a voluntate imperatus: de hoc ultimo agitur.

Probatur. Voluntarium est id quod mediate vel immediate procedit a voluntate; atqui motio quæ fit a principio extrinseco, voluntate illius qui vim patitur totis viribus reluctante, non procedit ac hac voluntate, ut per se patet. Ergo coactio absoluta voluntarium penitus tollit.

16. — *Scholium.* Ex dictis simul et ex definitione coactionis secundum quid, colligitur violentiam secundum quid non omnino tollere voluntarium, sed illud plus minusve imminuere.

17. II. DE METU. Metus est timor præsentis vel futuri mali. Est quædam violentia, non physica, sed moralis. Metus potest esse *gravis* vel *levis*. Prior est quo timeamus grave aliquid malum, ut mortem, infamiam, etc., quorum timore viri constantes commoveri solent. Posterior est ille qui oritur ex prævisione mali levis.

Est autem metus aut *absolute* gravis, aut *relative* tantum: absolute gravis erit si malum ex se sit ingens; relative dumtaxat si malum quod timeorem infert, mulieris tantum et viros molles perturbare solet, non autem viros constantes.

Metus potest esse *antecedens*, si est causa cur aliquid fiat, nempe si induit in actum, tanquam motivum, v. g., timor flagelli puerum impellentis ad studia; vel *concomitans*, si nullum in actionem influxum exercet, sed ipsam tantum comitatur, v. g., metus magistri in puero scholas clam fugiente.

Metus procedit a causa vel extrinseca, vel intrinseca; si quis ab externo agente trepidationem injiciente, directe moveretur ad aliquid faciendum, metus caperetur ab extrinseco: illud agens potest esse causa *naturalis*, ut morbus, naufragium, etc., vel causa *libera*, ut si latro

necem tibi minetur nisi pecuniam numeres. — Ille procedit ab intrinseco, quem homo apud se interius concipit, ut dum aegroti metuunt mortem.

18. — Thesis I. *Quæ fiunt ex metu, etiam gravi, sunt simpliciter voluntaria, et involuntaria secundum quid.*

Probatur 1^a pars. Illud est simpliciter voluntarium quod, perspectis omnibus circumstantiis, volumus; atqui, quæ fiunt ex metu, etiam gravi, eliguntur ad vitandum periculum imminens: hæc itaque patiens suscipit, eisque annuit, quæ habet ut impedimentum majoris mali quod timebatur. Ergo, examinatione pensatis omnibus circumstantiis, hæc partem simpliciter volumus.

Probatur 2^a pars. Ubi reperitur aliqua voluntatis repugnantia, ibi etiam est quedam ratio involuntarii; atqui quæ fiunt ex metu, nonnisi cum aliqua voluntatis repugnantia seu resistentiâ fiunt: nam homo non ageret, si metus abesset. Ergo quæ fiunt ex metu, sunt involuntaria secundum quid.

19. — *Scholium.* Si tamen metus ita hominem perturbaret ut cognitionem penitus tollat et exinde electionem extinguat, actio esset simpliciter involuntaria; sed id præter rationem metus accidit, qui, ex hypothesis, habetur ut motivum determinans actionem: in præsentem enim casu, metus non esset, saltem in intentione agentis, ratio taliter agendi, seu motivum proprie dictum: præterea operatio ejusmodi non esset actus humanus, ac proinde hæc hypothesis extra statum questionis evagatur.

De causis intrinsicis.

20. III. DE IGNORANTIA. — Ignorantia tripliciter considerari potest, scilicet ex parte subjecti, objecti et actus.

I. Ratione *subjecti*. 1° alia est *negativa*, quæ est mera nescientia rei, sine ullo errore, qualis est in pueris: alia est *privativa*, quæ est nescientia rei quam quis scire tenetur.

2° Est vel *vincibilis* vel *invincibilis*: prima est quæ depelli potest habita morali diligentia, seu hac diligentia quam ignorans adhibere debuisset. Et hæc iterum est

duplex, scilicet *affectedata* per quam quis de industria aliquid, quod scire tenetur, ignorat ut liberius peccet: eam ergo vult directe; et *crassa*, qua quis defectu, etiam levis diligentia ignorat quod scire tenetur, licet ignorantiam positive et directe non querat; eam ergo non vult nisi indirecte.

Alterâ, seu *invincibilis*, est ea quæ, adhibita morali diligentia, superari non posset, tum quia de re ignorata nulla cogitatio in mente sit oborta, tum quia etsi suspicio de ejusmodi re orta esset in mente, ignorans non posset moraliter hæc veritatem cognoscere, seu suam ignorantiam depellere. Inde dicitur *moraliter* invincibilis; si nullo modo vinci posset, diceretur *physice* invincibilis.

II. Ratione *objecti*, duplex iterum est ignorantia, videlicet *juris et facti*. Illa detinetur homo, quando nescit legem aliquam prohibere actionem quam elicit: hæc, quando nescit factum ipsum, v. g., si quis percutiens clericum, ignoraret eum quem percussit, esse clericum.

III. Ratione *ipsius actus* qui ignoranter fit, est vel *antecedens*, vel *concomitans*: antecedens est quæ causat actum ac proinde qua sublata, actio non fieret, v. g., qui occideret patrem putans occidere feram inter verpes latentem. Ignorantia concomitans est ea quæ actionem quidem comitatur, sed non est causa ipsius. Verumtamen etiamsi haberetur cognitio, adhuc fieret actio: tunc ignorantia non inducit ad cupiendum ut hoc fiat, sed accidit simul esse aliquid factum et ignoratum. Talem habet qui interficit inimicum, quem existimat esse feram, et quem tamen interficeret, si cognosceret ipsum esse inimicum.

Ignorantia potest etiam comparari ad voluntatem ignorantis, tum est etiam vel *antecedens*, si antecedit consensum voluntatis, et ideo est involuntaria, vel *consequens*, si sequitur consensum voluntatis, et tunc est voluntaria.

Ignorantia consequens sequitur consensum voluntatis sive directe sive indirecte: sequitur directe consensum voluntatis quando actus voluntatis fertur in ipsam ignorantiam; et hæc ignorantia eadem est cum vincibili affectedata; sequitur indirecte si cadat tantum in id quod quis scire potest et debet, et exinde est ignorantia ex pravo habitu, ex negligentia culpabili proveniens.

21. — THESIS I. *Ignorantia antecedens et invincibilis voluntarium tollit.*

Probatur. Voluntarium supponit cognitionem; atqui homo qui ignorantia antecedente laborat, nullam habet cognitionem objecti circa quod versatur actio, et ita hæc actio non procedit ab appetitu rationali, ut sic.

22. — THESIS II. *Quæ fiunt cum ignorantia concomitante non sunt positive voluntaria nec involuntaria, sed sunt non voluntaria.*

Probatur 1^a pars. Non sunt positive voluntaria, nam quæ sunt proprie voluntaria fieri debent a voluntate cum singularum cognitione: atqui homo qui cum ignorantia concomitante operatur, non habet cognitionem, non solum actualem, sed neque etiam habitualem, quæ possit esse causa operis. Ergo istæ actiones non sunt positive et simpliciter voluntaria.

2^a pars. Non sunt positive involuntaria, quia id quod est positive involuntarium, debet esse contra voluntatis inclinationem; sed actio quæ fit ex ignorantia concomitante non repugnat voluntati, ut constat ex definitione. Itaque non est simpliciter involuntaria.

Sequitur ergo 3° illam actionem esse non voluntariam seu involuntariam negative.

23. — THESIS III. *Quæ fiunt cum ignorantia consequente sunt simpliciter voluntaria, et involuntaria tantum secundum quid.*

Probatur 1^a pars. Illud est simpliciter voluntarium quod fit a principio interno cognoscente singula quæ ad actionem spectant; atqui homo qui cum ignorantia consequente operatur, vult et consentit ut fiat actio: si enim vult ignorare aliquid, vult ea quæ necessariam habent connexionem cum eiusmodi ignorantia. Ergo vult simpliciter actionem, quandoquidem vult ipsam causam actionis, videlicet ignorantiam.

Probatur 2^a pars. Verum cum homo ignorantia consequente laborans non habeat cognitionem actualem perfectam et integram finis et circumstantiarum, sed virtua-

tantum atque imperfectam et valde confusam, reperitur in ipso quoddam involuntarium per ignorantiam: voluntas totam rem non amplectitur, et exinde aliquid veluti sine voluntate elabatur.

24. — IV. DE CONSCIENTIA. — Cum homo duplici parte constet, superiori nempe omnino spirituali, et inferiori rebus tantum corporeis apprehendis dedita, fit ut ejus voluntas ad duplex objectum trahatur, spirituale videlicet et corporeum. Ad primum per solius intellectus illustrationem, ad secundum vero per appetitus sensitivi et imaginationis exercitationem movetur.

Porro voluntas ab appetitu sensibili duplici modo moveri potest: 1° indirecte et mediate, scilicet, intercedente intellectu, cui imaginatio phantasmatum rerum immediate exhibet; 2° directe et immediate, quatenus per solam presentiam phantasmatum, voluntas movetur circa talia objecta, independenter a quolibet intellectus operatione.

25. — Conscientia dividitur in *antecedentem* et *consequentem*, prout procedit voluntatis consensum, quem determinat, aut a voluntatis imperio ipsa incitatur et commovetur.

26. — THESIS I. *Conscientia antecedens auget voluntarium et minuit liberum.*

Probatur 1^a pars. Voluntarium eo intensius est quo voluntas vividiori modo in rem expetitiam intendit: aliquid enim dicitur voluntarium ex eo quod voluntas in id fortur: atqui conscientia auget propensionem voluntatis in objectum, ut experientia plenius æquo demonstrat. Ergo conscientia antecedens auget voluntarium.

Probatur 2^a pars. Libertas stat in quadam indifferentia ad unam aut alteram partem contradictionis; atqui conscientia in unam tantum partem contradictionis hominem impellit; ergo conscientia, quæ in unam partem magis quam in alteram impellit, minuit libertatem.

27. — *Scholium.* Conscientia quandoque liberum plano tollit: nempe si est adeo vehementer ut plane obcecet operantem, seu usum rationis penitus auferat et motum primo primum producat: id contingit in illis qui propter conscientiam fiunt amentes aut furiosi: sed in

hac hypothese non est proprie voluntarium aut involuntarium, quia ad voluntarium vel involuntarium requiritur, sin minus cognitio finis, saltem usus rationis. Inde concupiscentia potest necessitatem inferre ad appetendum, non proprie et stricte ad consentiendum.

28. — THESIS II. *Concupiscentia consequens auget voluntarium, sed non minuit liberum.*

*Probat*ur 1^a pars. Concupiscentiam consequentem vult voluntas ut intensiori nisu se ferat in pravum objectum. Ergo concupiscentia antecedens auget voluntarium.

*Probat*ur 2^a pars. Per concupiscentiam consequentem, voluntas trahitur in unam partem magis quam in aliam unice quia id vult; ergo voluntas hunc motum jussit qui proinde ex ipso usu libertatis procedit. Unde quidquid intentionis est in ejusmodi actu venit ex libero usu libertatis.

§ II. De voluntatis imperio in alias animæ facultates.

20. — Facultates animæ secundum triplicem gradum vitæ enumerantur: aliæ enim ad vitam vegetativam, aliæ ad vitam sensitivam, aliæ denique ad vitam rationalem spectant (II, 144). Quæritur ergo quomodo aliis facultatibus ejuscumque ordinis voluntas imperet?

Adnotandum est illud imperium considerari posse tum quoad exercitium, ita ut voluntas alias facultates de non agentibus faciat agentes, tum quoad specificationem, scilicet ad hoc ut facultates eliciant actus speciei diversos, v. g., assensum vel dissensum in intellectu.

30. — THESIS I. *Voluntas directe et per se non imperat facultatibus vitæ vegetativæ, neque sensibus externis, sed tantum indirecte et per accidens.*

*Probat*ur 1^a pars, quæ experientia evidenti constat, v. g., voluntas nequit stomacho imperare ut cibo jam recepto non nutriatur, neque auribus ut non audiant sonos quibus afficiuntur.

*Probat*ur 2^a pars. Potest voluntas materiam subtrahere facultatibus vegetativis, et potest etiam eas juvare aut

earum exercitium præpedire per quietem aut inanimatam corporis exercitationem; idem dicendum de sensibus externis, quia voluntas potest, v. g., imperare ut manibus aures obturemus, etc. Ergo voluntas indirecte tantum facultatibus vitæ vegetativæ et sensibilitati externæ imperare potest.

31. — THESIS II. *Voluntas imperat simpliciter potentia motrici, et secundum quid intellectui, imaginationi et appetitui sensitivo.*

Prima pars experientia clare constat: nemo enim ignorat voluntatem posse motus corporeos efficaciter præcipere.

Secunda pars eodem modo probatur: constat enim experientia intellectum, imaginationem, appetitum sensitivum aliquando ipsi oblectari: non potest semper quoad intellectum, v. g., impedire quin cogitationes distrahentes in oratione enascantur, vel etiam enatas pro libito expellere. Quoad appetitum sensitivum, non minus perspicuum est voluntatem non posse huic facultati simpliciter imperare: nemo enim in se non persentit pugnam fere continuam quam appetitus sensitivus contra partem superiorem gerit. « Video autem, aiebat S. Paulus, aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati. » Idem de imaginatione.

Præterea intellectus et appetitus sensitivus aliquo modo voluntatem ipsam movent. Ergo simpliciter et absolute voluntatis imperio non subduntur: 1° Certo intellectus non movet voluntatem quoad exercitium actus, sed quoad specificationem, quæ est ex parte objecti, quod nonnisi ab intellectu proponitur.

2° Appetitus sensitivus quasi occasionaliter movet voluntatem, quatenus rationi et intellectui materiam apprehensionis injicere potest; sic, mediante intellectu, quem ad hoc vel illud iudicium efformandum pertrahit, objective movet voluntatem. Ergo...

§ III. De libero.

32. — In Psychologia diximus quid et quotplex sit libertas, ejus existentiam in homine probavimus (II,

208, etc., 302, etc). Nunc distinctiori modo examinandum est, 1° quid sit hæc facultas, quæ est principium meriti vel demeriti, seu cui dirigendæ incumbit Ethica; 2° quæ sit efficientia hujus principii; 3° quid hanc efficientiam præpediat?

I. De principiis libertatis.

33. — THESIS I. *Libèrum arbitrium non est facultas ab intellectu et voluntate diversa.*

Nota. Libèrum arbitrium esse potentiam quamdam motricem, distinctam ab intellectu et voluntate, putavit Alexander Alensis; sed hæc sententia non potest probari, immò nec intelligi.

Probatur. Si esset potentia motrix distincta, jam 1° ad eliciendum actus transeuntes tantum ordinaretur, non autem immanentes; 2° ab ipsa voluntate regeretur. Utrumque constat; etenim ex hypothesi, totum ejus officium est ut moveat alias facultates, eisque imperet, ideoque actus transeuntes unice exercet: præterea cum tantum ordinatur ad movendum alias potentias, ac proinde non ad se movendum, sequitur evidenter ipsam esse motam. Atqui, 1° facultas quæ non exercet actus immanentes non est capax libertatis, quæ importat electionem inter plura ipsi potentie eligenti præsentia; 2° potentia quæ subijcitur voluntati non est elicitiva libera, ut per se patet. Ergo libertas non potest esse facultas specialis distincta ab intellectu et voluntate.

34. — *Quodnam sit subjectum libertatis?* (II, 209 302).

Certum est 1° libertatem non esse in entibus quibus nulla inest voluntas nullumque prævium intellectus iudicium. Bruta animantia nature impeta et sensuum affectibus ad objecta sibi convenientia rapiuntur; quod si unum præ alio eligant, id fit per potentioris objecti illecectum et attractum: v. g., dum felis a lacte capiendi se abstinere propter minitantis verbera, id non venit ex libera electione, sed ex eo quod timor ejus appetitum efficacius movet quam delectatio cibi.

Certum est 2° libertatem non esse actum vel habitum,

nam nobis inest a natura: potro non datur actus vel habitus a natura unice proficiscentes. Itaque cum liberum arbitrium ex una parte non inveniatur nisi ubi reperitur actus intellectus et voluntatis, et ex altera, non sit potentia ab istis facultatibus diversa, manifestò sequitur subjectum libertatis non esse nisi intellectum vel voluntatem.

35. — THESIS II. *Libertas proprie et formaliter non residet in intellectu.*

Probatur 1°. Facultas quæ est subjectum libertatis, potest, positis omnibus ad agendum requisitis, agere vel non agere, quandoquidem in eo consistit essentia libertatis. Atqui intellectus ita determinatur ab objecto ut necessario illud apprehendat; intellectus enim non est liber neque quoad *specificationem*, quia ex natura sua determinatus est ut assentiat verò et dissentiat a falso, neque quoad *exercitium*, quia actus intellectus, non secus ac potentia visivæ operatio, non est intrinsece voluntarius; potro nulla potentia, cujus actus non est intrinsece voluntarius, potest esse formaliter libera quoad exercitium: determinatio hujusmodi potentie non potest esse nisi vel a natura vel a voluntate, et in neutro casu esset libera, ut per se liquet. Ergo libertas proprie et formaliter in intellectu non residet.

Probatur 2°. Si intellectus formaliter esset liber, sequeretur, 1° hominem peccare posse solo intellectu, ante consensum voluntatis; 2° ignorantiam prorsus involuntariam non excusare a peccato. Atqui hæc omnia sunt falsa.

36. — THESIS III. *Libertas formaliter et immediate residet in voluntate.*

Nota. Hæc propositio jam ut corollarium fluit ex superioribus: nam si in intellectu formalis libertas non est, necesse est ut sit in voluntate, quia nulla potentia præter voluntatem relinquatur, in qua esse possit.

Probatur. Illa facultas est formaliter libera, cujus est indifferentia ad agendum vel non agendum: in indifferentia enim contradictionis stat essentia libertatis (II, 21 0)

atque facultas qua homo est formaliter indifferens ad agendum vel non agendum nulla alia assignari potest immediatior quam quia hoc volo. Ergo...

37. — *Corollarium.* Ex hactenus dictis de subjecto liberi arbitrii colligitur, 1° radicem aut, ut voluit Scotus, Gandavensis et alii, *conditionem necessariam* libertatis esse intellectum, qui universaliter objecta cognoscit, adeoque etiam juxta varias circumstantias; inde et varie de re ipsa judicare potest. Ex hac varietate et indifferentia judicii nascitur, tanquam ex radice, indifferentia seu libertas voluntatis?

2° *Subjectum* esse ipsam voluntatem, cujus objectum adequatum est omne bonum prout ab intellectu cognoscitur. Igitur liberum arbitrium est voluntatis formaliter, rationis autem præsuppositivæ seu radicaliter.

Sub altero respectu, ratio etiam optime dicitur radix libertatis, nam potentia appetitiva sequuntur cognoscitivas, ita ut, licet radix eorum sit anima, immediate tamen anima est radix facultatis cognoscitivæ, et, mediante ista, facultatis appetitivæ. Quocirca liberum arbitrium merito dicitur radicari in ratione.

II. De efficientia illorum principiorum.

38. — I. *Quam partem habeat radix libertatis seu intellectus in actu libero?*

THESIS. *Ad actum liberum intellectus effective non concurrat.* (II, 304).

Nota. Concurrere effective est concurrere per modum principii seu causæ efficientis physicae, non autem per modum objecti aut finis.

Probat. Si intellectus in actum liberum efficienter, seu ad motum principii activi, physice influentis, ageret, jam deberet ad illum producendum concurrere, aut per se immediate, aut per suam intellectionem; atque neutro modo concurrat effective; nam, 1° intellectus immediate non producit nisi intellectionem, minime autem volitionem; 2° ipsa intellectio, cum fiat in intellectu, cujus ambitum non egreditur, effective nequit operari in volunta-

tem, quæ actum liberum ponit. Ergo intellectus vim effectivam non habet in actum liberum.

Corollarium. Voluntas cum generali concursu Dei est totale principium elicivum suorum actuum.

39. — *Scholium.* Verum, etsi intellectus effective non agat in actum liberum, tamen directivo concurrat: ex ipso enim proficiuntur quidam actus ipsam voluntatem liberam dirigentes, quorum alii sunt circa finem, ut boni seu finis apprehensio et propositio, iudicium de ejusdem finis bonitate, etc., et alii versantur circa media, ut eorum cognitio et aestimatio. Dum enim voluntas sibi proposuit finem consequendum, ab intellectu jam apprehensum et propositum, tunc iterum opus est actione intellectus qua hæc facultas varia inquirat media ad finem obtinendum, et eorum idoneitatem voluntati ostendat; inde *consilium*, quod est actus intellectus, imperio voluntatis clicitus: sed.

40. — II. *Quotuplici modo principium formale actus liberi in suas proprias operationes erumpat?*

Ut constat ex dictis, actus voluntatis, seu principii formalis actus liberi, alii sunt circa finem, alii circa media. Circa finem sunt triplicis generis: *volitio, intentio et fruitio*. Circa media ad quatuor genera revocantur, scilicet ad *consensum, electionem, imperium et usum*.

Id colligitur ex ordine quem inveniunt istæ actiones servant: 1° intellectus bonum voluntati proponit, indeque excitatur in voluntate amor simplex seu complacentia: hinc *volitio* ad illud; 2° intellectus postea generatim ostendit illud bonum, seu finem propositum, ut consequendum: inde enascitur in voluntate *intentio* quæ re ipsa idem est ac desiderium; 3° denique in fine adepto conquisecere potest voluntas, quo casu habetur *fruitio*.

Subjicit intellectus per *consilium* varia media quibus bonum expetitur possit comparari: tunc voluntas 1° quatenus vult quod intellectus judicat utile, elicit actum qui dicitur *consensus*; 2° quatenus eadem voluntas unum medium præ aliis eligit, tum habetur *electio*; electio ergo et consensus stricte non sunt actus diversi, sed esse possunt varii respectus ejusdem actus; 3° electione mediæ facta, voluntas sibi et aliis potentiis imperat, ut medio electo utantur, et est *imperium*; 4° dum ipsa voluntas et

aliæ potentia secundum præmissum voluntatis imperium hoc medio utuntur, est *usus*.

41. — Declaratis numero et ordine illarum actionum, nunc easdem specialiori modo definire oportet :

1° *Voluntas*, non generice seu pro quocumque voluntatis actu sumpta (II, 302), sed specialissime, est actus voluntatis circa finem, ut bonum absolute et propter se amabile.

2° *Intentio* est actus voluntatis respiciens finem ut bonum per media obtinendum.

Etsi voluntas non possit appetere formaliter et eodem actu finem et media, quia finis et media sunt objecta distincta, quas proinde non nisi per actus diversos attingi possunt (II, 144), tamen non potest quis explicitè finem appetere quin implicite appetat media et vicissim; nemo enim quit finem consequi nisi per media, et ex altera parte, tota appetibilitas mediorum venit ex fine (I, 320).

3° *Electio et consensus* inter se differunt quatenus electio semper exquirat ut voluntas unum præ aliis amplectatur, dum consensus unico importat acceptionem mediæ propositi. Igitur omnis electio est consensus, sed non omnis consensus dicitur electio, quia formaliter non dicitur comparationem quæ ad hanc requiritur.

Consensus est vel *formalis*, vel *tacitus*, vel *interpretativus*. Formalis est actus voluntatis expressus quo hæc facultas consentit iudicio intellectus; tacitus nuncupatur, quando voluntas non contradicit medio ab intellectu proposito, juxta effatum : *qui tacet consentire videtur*. Est interpretativus, quando ex parte consentientis nulla est peculiaris cognitio mediæ propositi, quod tamen approbare solet, quando illud cognoscit.

4° *Imperium* est ille actus voluntatis quo proceduntur actus imperati circa medium electum. Sed adnotandum est actus voluntatis imperatos differre ab actibus imperatis aliarum facultatum, in quantum sunt simul imperati et elicit.

5° *Usus* differt ab imperio, quod est veluti impetus ad operationem, dum usus est ipsa operatio : itaque usus utentis conjunctus est cum actu seu efficientia propria rei qua utitur, dum imperium præscribit usum : v. g., usus

calami ab scribendum habetur quando voluntas jubet ut manus calamo utatur ad scribendum : imperium ergo est naturaliter prius quàm usus, nempe quam imperio obediatur.

Verum hic sedulo adnotandum est duplicem esse usum : actuum scilicet et passivum; usus *activus* est actus voluntatis facultates obedientiales moventis ad agendum; *passivus* est ipsa facultatis obedientialis actio prout à voluntate movetur. Usus prout hic consideratur, hoc est, quatenus se refert ad actum liberum voluntatis, est usus *activus*.

6° *Fruitio*, quæ etymologiam ducit a fructu, est actus voluntatis circa bonum possessum formaliter. Cum spectet ad delectationem et amorem, manifesto est actus facultatis appetitivæ: frui enim, juxta etymon, nihil est aliud quam fructum capere : porro fructus sensibilis, ut ait S. Thomas (1), est id quod ultimò ex arbore expectatur, et cum quadam suavitate percipitur : unde fruitio pertinere videtur ad amorem vel delectationem quam aliquis habet de ultimo expectato, quod est finis; finis autem et bonum est objectum appetitivæ potentie.

Hic animadvertendum est cum Cajetano, vocabulum « fruitio » equivocari inter Thomistas et Scotistas. Secundum Thomistas significat delectationem formaliter loquendo, amorem autem connotative et causaliter. Secundum Scotistas significat formaliter amorem amicitia.

III. Quid impediatur liberum.

42. — His præstitutis circa principium tum radicale, tum formale actus liberi, et ordinem quo hæc principia progrediuntur in operando, queritur quid impediatur vel tollatur liberum?

Libertati contradictorie opponitur necessitas, quæ est determinatio ad unum. Porro necessitas dividitur : 1° in necessitatem *exercitii* et necessitatem *specificationis* : prior est quando appetitus vitalis ex necessitate actum appetendi exercet a quo refugere hæc facultas nullo modo potest : hæc necessitas in appetitu sensitivo reperitur; in

(1) 1° 2°, q. 2, a. 1.

rationali vero non invenitur in hac vita, sed solum in beata (II, 204) : altera in hoc consistit, quod licet facultas actum appetendi ex necessitate non exerceat, tamen si exerceat, necessario appetit tale objectum : sic voluntas non est libera circa bonum in genere (II, 206).

^{2º} In *antecedentem, concomitantem et consequentem*, prout voluntatis usum antecedit, comitatur vel sequitur.

^{3º} In *physicam et moralem*. Necessitas physica ea est qua voluntas ad tale objectum est absolute et naturaliter determinata (I, 452) : hac necessitate afficitur voluntas circa bonum in genere. Moraliter habetur quando voluntas, etsi physico possit aliter operari, tamen ad unum tam vehementer trahitur, ut nonnisi cum summa difficultate valeat ad aliud se convertere : v. g., potator coram lagena bellissima vini constitutus.

43. — THESIS I. *Essentia liberi arbitrii consistit in indifferentia activa, et excludit non solum coactionem, sed etiam necessitatem simplicem.*

Nota. Jansenius et Baius hanc veritatem tam perspicuum negabant. Hic ultimus suum errorem in sequentibus propositionibus ab Ecclesia damnatis exprorsit : Quod voluntario fit, etiamsi necessario fiat, libere tamen fit. — Sola violentia repugnat libertati hominis naturali.

Probatur. Agens liberum ab agente naturali et necessario distinguitur, quia istud ad unum est absolute determinatum, dum alterum est ex se indeterminatum et exerceat dominium in suos actus ; atqui esse ex se indeterminatum et habere dominium in suos actus, idem est ac frui indifferentia activa ; hæc enim indifferentia nihil est aliud quam vis qua agens potest agere vel non agere, positis omnibus ad agendum requisitis ; et cum actus humani consistant formaliter in actibus elicitis, manifestum est essentiam liberi arbitrii importare presentem immunitatem a simplici necessitate. Ergo hæc essentia evidenter consistit in indifferentia activa, et non excludit tantum coactionem.

44. THESIS II. *Ad rationem meriti vel demeriti requiritur libertas indifferentia.*

Nota I. Asserebat Jansenius ad merendum vel demo-

rendum in statu naturæ lapsæ, non requiri in homine libertatem a necessitate, sed sufficere libertatem a coactione. Hæc doctrina ab Innocentio X, ut hæretica, fuit damnata.

Nota II. Meritum nihil aliud est nisi congruæ retributionis exigentia : meritum ergo est habitudo actuum humanorum ad entia rationalia in quorum emolumentum vel detrimentum cedunt.

Probatur. 1º Meriti conceptus importat opus factum a merente aliquo modo in gratiam vel commodum ejus apud quem meretur ; atqui agens quod libertate indifferentiæ careret, non posset ipsummet, 1º opus præmio dignum præstare, 2º illud ordinare ad præmium seu facere in commodum alterius. Etenim, 1º non potest opus præstare quod valorem moralem habeat, quia ad hoc requiritur ut principium elicivum sit voluntas libera ; 2º non posset dirigere opus in ordine ad præmium ; nam agens ejusmodi non se determinat, sed ipsum determinatur ad unum ; deinde et consequenter nullum habet dominium in suos actus. Ergo, qui non habet libertatem indifferentiæ, nequit proprie et formaliter mereri vel demereri.

2º Meritum vel demeritum in moralitate actuum humanorum evidenter fundatur : nam meritum nihil est aliud quam moralis dignitas operis in ordine ad præmium ; atqui moralitas haberi nequit sine libertate indifferentiæ, ut constat ex ipso conceptu moralitatis.

3º Ex consensu communi omnium hominum, qui rationem meriti non agnoscunt in eo qui dominium in suos actus non haberet, ut omnes sciunt. Ergo...

45. — *Scholium.* Meritum non est idem ac moralitas, nam est tantum ordo actus ad præmium : id quod efficitur in emolumentum alterius, apud hunc meretur. Ex quo sequitur meritum esse jus ad præmium et ideo meritum non dari nisi is qui meretur et is apud quem meretur sint entia rationalia, scilicet capacia juris et officii, et ex altera parte dari posse absolute vel hypotheticæ de omni ente rationali ad omne ens rationale.

ARTICULUS II.

De habitibus.

§ I — De habitibus in genere.

46. — Ad facultates, quæ sunt principia elicentia actuum moralium primaria, revocantur habitus, qui ipsas facultates expeditiores et intensiores reddunt ad operandum; itaque ad principia elicentia actuum humanorum referre oportet habitus: facultates sunt principia essentialia et nativa; habitus autem principia superaddita et acquisita. Non agitur hic de habitibus infusis.

Super habitibus entitative spectatis superius disseruimus (II, 336-371); reminiscendi causa hic iterum dicemus habitus, quatenus efficiunt voluntatem, nuncupari virtutes aut vitia, prout hanc facultatem inclinant ad bonum vel ad malum.

Duplex est subjectum habituum, *remotum* scilicet et *proximum*. Illud est ipsa res quæ habitum suscipere dicitur, seu ens cujus sunt facultates habitibus informata, v. g., subjectum remotum talis virtutis est ipse homo cujus voluntas inclinatur ad objectum hujusce virtutis. Proximum autem est ipsa facultas, cui talis habitus immediate inhaeret, quamque juvat et inclinatur in suis operationibus elicendis. Habitibus afficere possunt potentiam motricem respectu actionum artificiosarum, appetitum sensitivum et imaginationem, intellectum et voluntatem. In presenti disputatione, subjectum remotum non est aliud nisi homo, proximum, ipsa voluntas. Virtutes enim quæ dicuntur intellectuales, voluntatem non afficiunt, sed intellectum.

47. — Thesis I. *Actiones concurrunt effective ad productionem habitus.*

Nota. Hic agitur de habitibus acquisitis, non autem de habitibus infusis (I, 368).

Probat. Habitibus est a potentia vel ab actu: si ab ipsa potentia vel ab actu ortum non duceret, aut non esset acquisitus, aut ipsam potentiam intrinsicam non afficeret; præter ipsam facultatem et ejus operationes nihil manet facultati intrinsicum. Atqui non est a potentia, saltem immediate; nam potentia est indifferens ad multos habitus

suscipiendos: ergo opus est actibus qui eam determinant ad talem habitum, potius quam ad alios.

48. *Corollarium.* Ex dictis constat habitum, qui saltem jam est adeptus, omnes suos intensionis gradus augere posse per quoslibet actus: actus enim aliqui producant, et facultatem magis ac magis inclinant ad tale objectum; ideoque ipsum habitum adaugent, eumque firmiorem reddunt.

49. — Thesis II. *Habitus debilitantur et quandoque penitus eradicantur per actus contrarios.*

Probat. Actus concurrunt effective ad productionem habitus seu ad facultatem taliter inclinandam. Itaque actus contrarii alicui habitui inclinant ipsam facultatem in directionem huic habitui oppositam, seu illius habitus subjectum retrahunt ab hac parte in quam vergebat. Ergo, cum aliquid non possit simul stabili modo hinc atque illic incurvari, necesse est ut actus habitibus contrarii eosdem aut imminuant aut radicitus evellant.

50. — *Scholium.* Desitio ab actibus potest etiam minui, ima et tollere habitus. Id experientia sufficienter constat; aliquando videmus peritos in aliqua scientia vix meminisse eorum quæ prius apprime noverant.

§ II. De habitibus bonis, seu de virtutibus.

I. De virtutibus in genere.

51. — Ad nomen *virtutis* quod attinet, animadvertendum est hanc vocem plures obtinere significationes: 1° Nonnunquam usurpatur pro quacumque potentia activa, v. g., calor est virtus ignis; 2° pro ipsomet actu hujus potentie; sic in Scripturis legitur: « Ficus et vinca dederunt virtutem suam; » agitur de actu principii activi; 3° sumitur etiam pro quocumque perfectione aut proprietate alicujus rei; puta, plantarum ac radicum virtus, et quandoque in sensu metaphorico, pro perfectione quæ in bellis aliquam alicui habet cum virtutibus moralibus; v. g., formica dicitur prudens; 4° denique et proximissime sumitur pro habitu inclinante ad actus moraliter bonos.

Virtus moralis stricte definiri potest, post S. Augustinum (1) et S. Thomam (2) : *Bona qualitas mentis qua recte vivitur et nullus male utitur.*

Explicatur definitio : *Qualitas* locum generis tenet : virtus est ille habitus, qui constituit primam speciem qualitatis. *Bona*, qua parte virtus a pravis habitibus secerni incipit. *Mentis*, quæ est subjectum virtutis, et late sumitur, nempe pro omni eo quod est particeps rationis, hoc est, pro intellectu et voluntate; imo et in hac parte appetitum sensitivum quadamtenus etiam includimus, in quantum rationis actionem et motum recepit. *Qua recte vivitur* : est finis virtutis; *et nemo male utitur*, quia non nisi ad bonum usum inservit; id finem explicatius declarat.

52. — THESIS I. *Virtus moralis in medio sita est.*

Nota. Per medium hic intelligitur mensura et modus per rationem assignatus, non autem intensitas vel remissio actus, *excessus* vel debilitas habitus.

Probatur. Consistere in medio idem est ac non excedere nec deficere in aliquo, seu nullo modo deflectere a propria regula; atqui virtutes morales nequeunt deflectere sive per excessum sive per defectum ab ipso rationis dictamine, quin desinant esse virtutes. Ergo...

Probatur minor. Ratio enim est regula omnis operationis humane, ideoque operatio humana et qualitas a qua operationes ejusmodi proficiuntur, eatenus dicuntur rectæ, quatenus rationi adequantur; porro virtus est qualitas qua recte seu ad normam rationis vivitur, et nullus male, seu contra vel præter regulam morum, utitur. Ergo nequit deflectere sive per excessum, sive per defectum, quin desinat esse virtus, ac proinde consistit in medio.

53. — THESIS II. *Homo ad perfecte operandum indiget virtutibus.*

Probatur. Perfecte operamur si uniformiter, prompte

(1) L. 3, contra Jul. c. 3.

(2) 1° 3°, q. 53, a. 4.

et constanter ad honestam operationem nos conferamus; perfectio enim in operando habetur quando nulla operatio et nihil quidquam in operatione a regula morum deflectit. Atqui ad recte operandum uniformiter, prompte et constanter requiruntur virtutes : 1° ad *uniformiter et constanter* operandum, nam, ut ait S. Thomas : « Ea que ex sola operatione dependent, facile immutantur, nisi secundum aliquam inclinationem habitualement fuerint stabilita; facultas enim quæ variis ac innumeris modis attracta et illecta est, et quandoque vehementiori tractu, ad malum, non semper regulam morum obsequeretur, si per virtutes ad honestatem veluti pondere suo non inclinaretur; 2° non minus requiruntur, ut *prompte* ad honestatem se conferat homo : nam inquisitione, deliberatione et incertitudine magis protrahi necesse est illum qui habitu quodam non dirigitur nec juvatur in suis actionibus eliciendis. Ergo ad perfecte operandum requiruntur virtutes

Divisio virtutum.

54. — Virtutes acquisitæ distribuuntur 1° in intellectuales, nempe intellectui insitas, et, 2° morales, quæ voluntatem perficiunt. Intellectuales sunt quinque : *intellectiva*, seu cognitio principiorum immediatorum ; *sapientia*, seu cognitio altissimorum principiorum ; *scientia*, nempe cognitio per deductiones seu ope rationis ; *ars*, quæ factibilia recte ordinat, et *prudentia*, quæ dirigit ad finem operabilia in genere morum seu agibilia. Tamen hæc ultima inter morales etiam recensetur, quia voluntatem simul et intellectum perfectiores reddit. De moralibus virtutibus hic agemus.

55. — THESIS. *Virtus moralis aequalitè dividitur in quatuor generatioribus partes, quæ sunt : prudentia, justitia, temperantia et fortitudo.*

Probatur 1° ex immediato virtutum subjecto. Cum enim virtus moralis in hoc consistat quod subjectum inflectat ad recte operandum, tot erunt generatioribus virtutes, quot sunt facultates quæ ad actus morales concurrunt ordinandos. Atqui quatuor sunt ejusmodi principia

operationum moralium inter se distincta : 1° Vis rationalis quæ ostendit eligenda et præcavenda ; 2° voluntas, quæ debet unicuique reddere quod summ est ; 3° appetitus concupiscibilis, qui bene et moderate debet se habere circa bonum sensibile, ac denique ; 4° appetitus irascibilis, cuius impetus in fugiendis molestiis regi ac retundi debent.

Jam vero *prudentia* juvat rationem ad bene regendam vitam ; *justitia* rectam facit voluntatem circa bonum *alienum* ; quoad *proprium*, hæc rectitudo obtinetur per duas sequentes virtutes : *temperantia* concupiscibilem coercet a delectationibus pravis ; denique *fortitudo* partem irascibilem rectam facit circa bonum et malum arduum, ne ignavia succumbat aut temeritate se erigat. Istæ virtutes, uti monuimus, inclinant ad bonum proprium, cui adversari posset appetitus deordinatus tam concupiscibilis quam irascibilis. Ergo sunt quatuor generatioribus virtutes morales.

Probatur 2° ex earundem virtutum objecto. Virtus moralis respicit bonum morale ; atqui bonum illud quadrifariam considerari potest, videlicet : 1° in suo fonte, ut ostenditur a ratione : hinc prudentia ; 2° ut operatur a voluntate secundum ordinem rationis : hinc justitia ; 3° ut impugnetur a passione : hinc moderatio ; 4° ut præpediretur timore laborum : hinc fortitudo.

Itaque virtus moralis adequate distribuitur in quatuor membra.

56. — *Scholium.* Istæ virtutes nuncupantur *cardinales*, quia universa vitæ nostræ moralis conversatio his virtutibus, quasi cardinibus, in ordine ad honestatem volvitur.

II. De virtutibus moralibus in specie.

57. — I. De prudentia. Prudentiæ nomen dictum videtur a *procul vivendo*, quia est sagax agendorum notitia respectu ad finem bonum habito. Hæc virtus, quæ, juxta etymon, aptam mediorum dispositionem intuitu finis honestatis importat, definitur ab Aristotele (1) : *Recta ratio agendorum.*

(1) L. 6, Ethic. c. 3.

Potest distinctius sic describi : *Virtus qua intellectus judicat quid, in particulari, sit honestum vel turpe.* Dicitur :

1° *Qua intellectus judicat*, nam ad discrimen aliarum virtutum moralium, subjectum prudentiæ est intellectus : pertinet enim ad rationem practicam, et ideo ratione subjecti est virtus intellectualis. Veruntamen cum respiciat conformitatem actuum moralium cum lege, et supponat voluntatem bene ordinatam ad finem, habet etiam rationem virtutis moralis.

2° *Quid sit honestum vel turpe* : per hæc verba indicatur objectum prudentiæ, quod est honeste agere, sicut ædificare domum est objectum artis ; differt ab arte, quæ etiam est recta ratio operabilem, seu recta dispositio mediorum ad rem peragendam idoneorum, quatenus hæc per factibile venit opus morale, seu actio legibus moralibus consona : undè ars dicitur versari circa *factibilia*, et prudentia, circa *agibilia*.

3° *In particulari* : Prudentia versatur circa actiones singulares. Per Ethicam intellectus judicat quid sit honestum vel turpe in genere, sed non descendit ad particulares circumstantias et actiones singulares ; id enim præstat prudentia, quæ generalia Ethicæ præcepta, statutis occasionibus, ad praxim dirigit.

58. — Tres sunt generatioribus actus prudentiæ. Debet enim :

1° *Bene consultare*, inquirendo media et circumstantias ut opus honestate fiat ; partes ergo ejus sunt invenire medium illud in quo stant virtutes morales (30).

2° *Recte judicare*, consultatione peracta, concludendo post inquisitionem quid, quoque modo, loco, tempore, etc., agendum sit, ut opus ad normam honestatis fiat ; inde præscribit medium virtutibus moralibus ; hisce virtutibus non præscribit finem, sed tantum judicat de mediis quæ detexit.

3° *Recte imperare*, quod fieri potest per ipsum actum judicii, quo prudens judicat hoc opus in talibus adjunctis esse faciendum. Hoc ultimum munus non est imperium proprie dictum, sed ipsa causalitas quam habet actus iudicii in actum voluntatis.

De partibus potentialibus prudentiæ. Partes potentiales sunt quædam virtutes, quæ, licet non totam virtutis principalis rationem participant, ad eam tamen accedere videntur.

Propter tres functiones superius enumeratas, prudentia tanquam *partes potentiales* includere debet, juxta S. Thomam: 1° *cautiviam* quæ est habitus quidam inclinans ad recte consultandum de mediis honesto fini assequendo idoneis, seu virtus circa ea quæ in humanis agenda sunt bene consilians: etymologie idem sonat ac bona consiliatrix, eæ, bonum, *εὐλογία*, consilium; 2° *synesim*, seu bonum sensum, qua prudens recte judicat de iis quæ aliqua lege præscripta sunt, seu habitus bene judicandi circa particularia agenda; 3° *quonæa*, quæ est habitus recte judicandi contra tenorem legis ex motivis rationabilibus ordinis superioris, id est interpretando mentem legislatoris in verbis legis non expressam. *ἰσοψία* se habet ad prudentiam sicut *ἐπιείκεια* ad justitiam. Habetur quando non ex tenore legis proficiscitur, sed ex æquo et bono, nempe ex principiis altioribus, ut est bonum publicum et privatum, alia legislatoris intentio, etc.; restringit locutiones nimis universales legis. Est pars potentialis prudentiæ, quia importat quandam perspicacitatem iudicii. — Isti habitus non realiter distinguuntur a prudentia, sed sunt ipsa prudentia inadæquate spectata, nempe ut se extendit ad hæc vel illam functionem.

59. — *De partibus integralibus prudentiæ.* Partes integrales alicujus virtutis eæ sunt quæ, licet ad essentiam hujus virtutis non sint necessariae, ad ejus tamen perfectionem ita conducunt, ut, iis sublati, perfectus non sit virtutis actus.

Partes integrales prudentiæ octo enumerat S. Thomas: Prudentia enim est vel *cognoscitiva* mediorum quæ sunt ad finem honestum: bene consultat et recte judicat (46); vel *applicativa* cognitionis ad opus: recte imperat; et sub hoc duplici respectu, plura ad perfectam prudentiam requiruntur.

Quatenus cognoscitiva, requirit: 1° *memoriam* seu recordationem prætoriorum: prudentia enim experientia et observatione eventuum prætoriorum nititur, ex quibus

æpenumero facile colligimus quid in tali negotio peragendo expedit; 2° *intelligentiam*, seu notitiam presentium, id est, legis seu principiorum moralium; 3° *providentiam*, seu inquisitionem eorum quæ opus subsequi possent; 4° *ratiocinationem*, qua ex notitia acquisita per prædictos actus, inferimus quid sit agendum in casu occurrente; 5° et 6° *solertiæ* et *docilitatis* usum prudentiæ in consultando et judicando etiam adjuvant. Verum ad acquirendam virtutem prudentiæ potius ordinantur: 1° *solertiæ*, seu *εὐστροφία*, est quedam subita excoGITatio mediorum honestorum seu ad rationis normam accomodatorum; quandoque enim negotia non relinquunt copiam diuturnæ consultationis; 2° *docilitatis*, est quedam promptitudo ad acquiescendum sensui prudentium.

Ad executionem operis, quod imperat prudentia, seu ad prudentiam, quatenus est præceptiva et applicativa cognitionis ad opus, requiruntur: 1° *circumspectio*, quæ est recta et sedula consideratio omnium circumstantiarum quæ pertinent ad bonum opus, quod aggredimur; 2° *cautio*, quæ est cura ut vitentur mala insurgentia. Hæc duæ partes nihil aliud sunt quam conditiones requisite ad perfectam discretionem.

60. — II. *Justitia.* Justitiæ nomen quatuor præsertim modis usurpari solet: 1° pro cumulo omnium virtutum: v. g. *vir justus*, in sacris litteris, idem est ac omnibus virtutibus ornatus, et quidem proprie, nam vir ille reddit unicuique, Deo et proximo, quod suum est; 2° pro gratia sive caritate supernaturali; 3° et magis proprie pro virtute cardinali inclinante ad reddendum unicuique quod suum est. Hoc modo a jurisperitis definiri solet: *Constans et perpetua voluntas jus suum unicuique reddendi.* Hæc definitio Ulpiani et jurisperitorum est recta; verum justitia accuratius definiri potest: *Virtus moralis qua voluntas tribuit alteri quod suum est.* Explicatur definitio:

1° *Virtus* tenet locum generis; alia partes definitionis proprios caracteres justitiæ expriment: 2° *qua voluntas tribuit*, per quod a prudentia distinguitur; prudentia est in intellectu, justitia in voluntate; 3° *tribuit alteri*, etc.; his verbis distinguitur a temperantia et fortitudine, quæ alterum non respiciunt.

61. — Objectum formale justitiæ est jus a quo justitia nomen sum mutatur, et quod est specialis honestas hujus virtutis; objectum materiale, res in quam habetur jus, puta, res empta, vendita, etc.; objectum cui, persona habens jus.

Jus tripliciter sumi potest, nempe — I. ut regula, hoc est, *pro lege* quæ determinat quid ex justitia unicuique debeatur: et in hoc sensu sumptum, subdividitur, 1° ratione fontis, in *naturale et positivum*, quod potest esse *divinum vel humanum*; 2° ratione modi, in *scriptum et non scriptum* seu consuetudinarium; 3° ratione objecti, in *privatum et publicum*, quod utrumque in *canonicum et civile* partitur.

II. Sumitur *pro ipsa facultate* rem obtinendi, et sic consideratur subjective, seu in objecto cui.

III. Tandem objective *pro æquo et justo*, nempe *pro æqualitate* ad alterum, quæ æqualitas a lege regitur, et est quedam relatio quæ supponit duplicem terminum, id quod adequatur, id ad quod adequatur.

62. — *Quotplex sit Justitia?* Justitia in genere sumpta dividitur: 1° in *generalem* seu *legalem*, et *privatam* seu *particularem*. Dicitur privata quando respicit bonum privatum, seu tribuit unicuique quod sum est; hæc, ad discrimen alterius, est justitia proprio dicta. Est generalis seu legalis, quando bonum publicum intendit, seu tribuit toti communitati quod sum est. Vocatur *generalis*, quia bonum publicum respicit, *legalis*, quia se extendit ad omnia, quæ legibus statuta sunt (1), seu conformatur actus legi (II, 445). Verum vox legalis, prout justitia tribuitur, latius vel strictius usurpatur. Ratio hujus divisionis est quod duo sunt genera bonorum, nempe publicum et privatum, circa quæ versari potest justitia.

2° Justitia legalis, prout consistit in conformitate actuum legi, dividi solet in stricte legalem et epikeiam, *επιεικειαν*, prout importat conformitatem legi sumptæ aut materialiter seu juxta sensum obivum verborum, aut formaliter nempe secundum intentionem legislatoris. Lex fertur pro casibus ordinariis, et ideo hi casus per verba

[1] Pontius, Ethica, d. 3, q. 7, n. 36.

legis regulantur. Sed quandoque occurrunt casus insoliti in quibus littera legis, si servaretur, irot contra bonum commune, quod est finis legis, et id quod primario vult legislator. Hinc superior quedam justitia, a Grecis *επιεικεια* seu *epikeia* vocata, determinat quid tunc sit æquum operari juxta legislatoris intentionem; hæc species justitiæ dirigitur per gnomem. In applicatione insignem evidentemque causam exigit. Ex natura hujusce interpretationis satis apparet rationem boni publici, non autem privati, esse regulam.

3° Dividitur in commutativam et distributivam (II, 445): *commutativa* importat ut alteri reddatur æquale pro æquali. Est generalis quando persona publica, puta iudex, decernit reddendum esse alteri æquale pro æquali; est justitia particularis, quando unusquisque privatus reddit æquivalens accepto, puta in venditione, emptione; æqualitatem itaque servat in commutationibus et contractionibus. *Distributiva* respicit proportionem meritorum: est etiam virtus generalis vel particularis prout consideratur in persona publica, quæ publica est, vel in unoquoque privato. Ad commutativam et distributivam revocatur *vindictiva*: est pars justitiæ commutativæ (II, 445), quando vindicta publica pro tali delicto expresse vel tacite determinata fuit a lege: v. g. cum pactum initur a republica cum judicibus de puniendis reis, servata proportione ad delicta, iudices ex justitia commutativa tenentur ad sententiam sic puniendos. Dum poena relinquatur ad arbitrium iudicis, vindicta spectat ad justitiam distributivam. Idem dicendum de justitia *remunerativa*.

63. — *De partibus potentialibus*, seu de inferioribus partibus ac veluti speciebus justitiæ. — Justitia, ut constat ex dictis, est virtus quæ inclinatur ad jus sum unicuique reddendum. Porro ille quem respicit justitia, potest esse vel Deus ipse, vel homines, vel etiam Deus et homines simul.

I. Justitia, prout nos inclinatur ad reddendum Deo id quod illi debemus, dicitur *religio*, quæ est vel *interna*, si in solis potentiis internis sistat, et tunc dicitur animi *devotio*; vel *externa*, dum externo corporis gestu manifestatur, et tunc involvit *adorationem, sacrificium, votum, etc.*